

»DOMOVINA JE TU IN DOMOVINA JE TAM«.
RAZISKAVA MED PRIMORSKIMI IZSELJENCI O NJHOVI VRNITVI
V SLOVENIJO¹

Ksenija Batič

COBISS 1.04

1. UVOD

V obdobju po drugi svetovni vojni se je veliko primorskih Slovencev izselilo v tujino. Večina jih je tam ostala za vedno, redki pa so se po določenem času vrnili nazaj v domovino. V raziskavi sem se osredotočila na slednje, saj so bili do zdaj vzroki njihove vrnitve in oblike ponovne prilagoditve slovenskemu okolju v slovenski etnologiji dokaj neraziskani.

Migracije oziroma selitve pomenijo »fizično gibanje ljudi v geografskem prostoru, ki ima za posledico relativno trajno spremembo bivališča« (Bogovič in Cajnko, 1983, 3). Ingrid Slavec k temu dodaja, da je selitev »v večini primerov tudi premik v drugačno kulturno okolje, ki ga opredeljujejo drugačne materialne razmere, vzorci družbenega vedenja, druge in drugačne vrednote, torej drugačen način življenja« (1982, 12).

Pri raziskovanju migracij se uporabljajo različni slovenski in tuji izrazi, ki imajo isti pomen. Razlike so največkrat le jezikovne narave ali pa so odsev specifičnega časa. V raziskavi uporabljam definicije Petra Klinarja (Mednarodne migracije, 1976), ki se nanašajo na izselitev, priselitev in povratništvo.

Pred terenskim raziskovanjem sem prebrala literaturo o izseljenstvu, v kateri je omenjeno tudi povratništvo, nato pa sem opravila intervjuje z enajstimi povratniki. Od teh so bili štirje moški, ostalih sedem pa so bile ženske. Vsi so se izselili iz Slovenije po letu 1945 v različne dele sveta (na Švedsko, v Francijo, Švico in Avstralijo), od koder so se po določenih obdobjih vrnili. Danes živijo vsi informatorji na Primorskem: eden na Obali, ostalih deset pa v Vipavski dolini. S povratniki sem prišla v stik preko dr. Brede Čebulj - Sajko, z Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, in drugih posrednikov (znancev in sorodnikov), nekatere pa sem poznala že prej.

Nekateri informatorji so želeli ostati anonimni zaradi nezaupanja do uporabe

¹ V lanskem letu smo v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Stanje in perspektive slovenskega povratništva* (nosilka dr. Janja Žitnik) opravili tudi terensko delo med povratniki v Sloveniji. K sodelovanju smo povabili Ksenijo Batič, študentko 3. letnika Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, ki je pod strokovnim mentorstvom dr. Brede Čebulj Sajko izvedla enajst intervjujev s povratniki iz različnih delov sveta. Posnete intervjuje hranimo na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani.

ozroma zlorabe podatkov. K temu je dodatno pripomoglo tudi snemanje pogovorov, v katerega so kljub zadržkom privolili vsi. Nelagodje ob snemanju se je pokazalo predvsem na začetku intervjujev, ko so se informatorji trudili govoriti knjižno slovensko in bili v odgovorih precej kratki. Pazili so tudi na to, kaj bodo povedali, še posebej ob bolj osebnih vprašanjih.

Pri raziskavi sem lahko upoštevala tudi dodatno gradivo, ki so mi ga pokazali informatorji, ki imajo na izseljenstvo lepe spomine. Zelo zanimive so bile knjige, spominki in lastni izdelki, ki so jih dobili ali izdelali v izseljenstvu. Posamezniki so mi pokazali fotografije s prijatelji iz tujine, nek informator pa mi je posredoval tudi zapiske o spominih na izselitev, življenje v izseljenstvu in tudi vrnitev domov.

Raziskavo sem razdelila na tri tematske sklope, vezane na življenja informatorjev: izseljevanje v tujino, življenje v novi »domovini« in vrnitev v Slovenijo.

Prvi del sem namenila izseljevanju, ki po Petru Klinarju predstavlja »gibanje ljudi iz njihove izvirne (emigrantske) družbe, odhajanje, izseljevanje, beg v tujino - v imigrantsko [priseljensko] družbo« (1976, 16). Iz splošnih podatkov o izseljevanju Slovencev po drugi svetovni vojni sem prešla na konkretnejše primere informatorjev in na njihove življenjske zgodbe, ki so jih privedle do odločitve o izselitvi.

V drugem delu sem predstavila življenje izseljencev v tujini in njihovo prilagoditev novi družbi in kulturi. Po Petru Klinarju pomenijo imigracije »trajni prihod, priselitev, vselitev v imigrantsko družbo«, zato je imigrant ali priseljensec oseba, ki se priseli. Naprej dodaja, da morajo imigranti ostati »v novi imigrantski družbi dalj časa (več kot leto dni), da jih je mogoče ločiti od obiskovalcev, turistov ali kategorij, ki se trajno gibljejo (nomadi, sezonski delavci)« (1976, 17). To poglavje njihovega življenja je pomembno zaradi vpliva, ki ga je imelo nanje novo družbeno okolje, katerega del so postali.

V zadnjem tematskem sklopu pa sem se osredotočila na vračanje Slovencev in njihovo ponovno življenje v domovini. Z vsakim velikim tokom izselitve se namreč hkrati razvija tudi protitok ali remigracija (Klinar, 1976, 22). Vsi moji informatorji so bili povratniki ali osebe, ki so se vrnile iz kraja začasnega bivanja (SSKJ III, 1979, 931). K tej definiciji je potrebno po mojem mnenju dodati, da so povratniki le osebe prve generacije izseljencev, ki se vrnejo v domovino. Njihovi potomci, ki se za stalno naselijo v domovini svojih staršev ali starih staršev, niso več povratniki, temveč priseljenci. Emigrantska dežela je namreč tista, v kateri so se potomci rodili in se kasneje vanjo tudi izselili. Marina Lukšič - Hacin (2002, 179-193) imenuje proces vračanja potomcev slovenskih izseljencev »povratništvo prek generacij«.

Izbrana skupina informatorjev vsekakor ne predstavlja reprezentančnega vzorca. Življenjskih izkušenj enajstih primorskih povratnikov zato ne smemo posploševati na celotno slovensko družbo.

2. V SVET S TREBUHOM ZA KRUHOM

Večje izseljevanje Slovencev se je začelo v drugi polovici 19. stoletja. Po Emi Umek je bil slab gospodarski položaj slovenskih dežel v tistem času bistveni razlog, da je mnogim odhod v tujino pomenil edino možnost preživetja (1966, 195). Že od začetka šestdesetih in do konca osemdesetih let 19. stoletja so primorski gozdni delavci odhajali na Hrvaško, v Slavonijo, Bosno in celo v Romunijo. Nekateri so šli tudi v Srbijo, Bolgarijo in Rusijo. V istem času so kmečki delavci iz Goriške odhajali v nemške avstrijske dežele (Drnovšek, 1991, 57–84). Proti koncu 19. stoletja so se Slovenci že organizirano izseljevali na druge kontinente, v ZDA, Južno Ameriko in Kanado. Prav za Primorsko pa je bilo značilno izseljevanje dojlj in hišnih pomočnic v afriški Egipt (Čebulj - Sajko, 1999, 92).

Proces izseljevanja je bil začasno prekinjen zaradi prve svetovne vojne in neurejenih družbenih razmer, ki so ji sledile. Ponovno množično izseljevanje se je začelo v dvajsetih letih 20. stoletja. Po Emi Umek (1966, 195) so domove množično zapuščali ravno primorski Slovenci, ki so po dodelitvi primorskega ozemlja Italiji pristali pod italijansko oblastjo. Ti so se izselili v Južno Ameriko, predvsem v Argentino in Brazilijo, ter v Avstralijo (Čebulj - Sajko, 1999, 93). Zaradi gospodarske krize v dvajsetih in tridesetih letih so slovenski delavci kot rudarji odhajali tudi v Francijo, Nemčijo in Belgijo (Umek, 1966, 195). Slovenci so se izseljevali tudi v Severno Ameriko. Breda Čebulj - Sajko (1999, 93) temu dodaja, da so tudi v tem času Primorke in Notranjke še vedno odhajale v Egipt.

Po drugi svetovni vojni se je izseljevanje nadaljevalo v manjšem obsegu. Med letoma 1945 in 1947 so večino izseljencev predstavljali politični begunci in izgnanci (Mislej, 1990, 224). Skoraj polovica se jih je izselila v Južno Ameriko, predvsem v Argentino, med njimi tudi veliko Primorcev. Iz tega dela Slovenije so odhajali tudi v Avstralijo (Čebulj - Sajko, 1992, 52–53).

Po navajanju iste avtorice (1992, 58) so v petdesetih letih zaradi težkih gospodarskih razmer sledili ilegalni pobegi čez mejo. Po pripovedovanju informatorjev so se na italijanski strani meje najprej prijavili policiji, potem pa so več mesecev čakali v različnih begunskih kampih, da bodo lahko nadaljevali svojo pot. Breda Čebulj - Sajko temu dodaja, da »odločitev, kam emigrirati, ni bila odvisna samo od njih samih, temveč tudi od vselitvenih držav. Le-te so si glede na svoje potrebe izbrale čakaajoče, željne izselitve iz porušene Evrope, in jim v različnih časovnih obdobjih odpirale vrata« (1992, 53).

Šele po letu 1957 je začelo izseljevanje iz Slovenije počasi upadati (Čebulj - Sajko, 1992, 61). Do ilegalnih prestopov meja je prihajalo do leta 1963, ko so se odprle meje v Jugoslaviji. Po gospodarski reformi leta 1965 je prišlo v takratni Jugoslaviji do viškov delovne sile, zato so mnogi Slovenci iskali delo v državah Zahodne Evrope, predvsem v nemško govorečih državah (Nemčiji, Avstriji, Švici) in Franciji. Jugoslavija je celo vzpodbujala izseljevanje z organiziranimi selitvami, podpisovanjem meddržavnih sporazumov o zaposlovanju in konvencijami o socialni varnosti (Lukšič - Hacin, 2002, 183).

V sedemdesetih in osemdesetih letih se je gospodarski položaj v domovini že toliko izboljšal, da so ljudje lažje dobili zaposlitev. S tem se je izseljevanje zmanjšalo, vendar ne toliko, »kot bi se lahko glede na prosta delovna mesta« (Breda Čebulj - Sajko, 1999, 75). Ista avtorica navaja, da so se v zadnjem večjem valu Slovenci izseljevali predvsem v države Zahodne Evrope.

Procent »klasičnega« izseljevanja iz ekonomskih in političnih razlogov je danes precej manjši. Pojavlja se le v obliki t. i. bega možganov, ko odhajajo mladi po končanem študiju na izpopolnjevanje v tujino. Nekateri se tam zaposlijo za določen čas, dobijo pozneje redno zaposlitev z boljšo plačo, večjimi možnostmi izpopolnjevanja znanja in napredovanja. Mladi zato ostajajo v tujini in si tam ustvarijo družine. Za odhod v tujino pa se odločajo tudi avanturisti in Slovenci, ki imajo (bodoče) zakonske partnerje iz tujini.

O natančnem številu Slovencev po svetu bi danes težko govorili, predvsem zato, ker »vsakdo po svoje postavlja merila slovenstva; nekomu je to samo jezik, ki ga govore v družini, drugemu pomeni narodna pripadnost tudi zavest, da so bili njegovi predniki Slovenci« (Prešeren, 1990, 197). Prve generacije slovenskih izseljencev so že maloštevilne, njihovi potomci pa pogosto ne čutijo več pripadnosti Sloveniji.

2. 1. IZSELJEVANJE IZ PRIMORSKE

Predstavitev povratnikov

Vsi informatorji so se rodili na Primorskem, kamor so se tudi vrnil. Več kot polovica se jih je rodila pred drugo svetovno vojno, ostali pa med njo oziroma v prvih letih po njej. Po besedah povratnice iz Francije so preživeli svojo mladost v kmečkem okolju: *»To je, kmečko - delavsko okolje. Vas. Vaščansko življenje.«*

Informatorji iz kmečkih družin so bili brez poklica. Doma so v težkih razmerah delali kot kmetje ali pa so bili v tovarni zaposleni kot nekvalificirani delavci. Enainsedemdesetletna upokojenka iz Ajdovščine potrjuje, da pred izselitvijo ni bila zaposlena: *»Oba [z možem] sva bila kmeta. Prav iz kmetije.«* Nekateri povratniki so imeli po vojni možnost poklicnega izobraževanja. *»Sem šla do gimnazije, potem pa sem šla na obrtniško, sem se izučila za frizerko,«* se spominja triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi. Sedemdesetletni upokojeni knjižničar je v povojnem obdobju tudi študiral na univerzi. Kljub temu da je izselitev prekinila njegov študij, mu je pridobljena izobrazba pomagala pri nadaljnjem študiju v tujini. Enainpetdesetletna gospodinja je bila pred izselitvijo v poznih osemdesetih letih zaposlena kot kulturna delavka pri folklornem društvu France Marolt.

Vzroki za izselitev

Nekateri informatorji so se izselili iz osebnih razlogov, drugi pa zaradi tedanjih družbenih razmer. Veliko Slovencev se je odpravilo v svet zaradi slabih ekonomskih razmer. V domačem okolju po besedah finomehanika iz Ajdovščine niso videli

»Domovina je tu in domovina je tam«. Raziskava med primorskimi izseljenci o njihovi vrnitvi v Slovenijo

prihodnosti zaradi pomanjkanja služb: *»Tukaj zaposlitve ni bilo, posebej pa ne, recimo, za moj poklic. V tem kraju. Ker teh poklicev tukaj ni bilo, ne.«* Tujina je izseljencem dala možnost zaposlitve in primerne zasluzka. To jim je omogočalo varčevanje in s tem načrtovanje družine in doma.

Povratnica iz Avstralije je mnenja, da se je bilo v petdesetih letih 20. stoletja moderno izseliti: *»Moda je bila. Zdaj, človek je odrasel v tisti vojni in bodočnosti dosti nismo videli doma in smo šli. /.../ To je bila ena muha, ker mogoče, če bi bili doma, bi bilo boljše, ne bi toliko - ne vem. V glavnem tistikrat nismo razmišljali, kaj bo. Govorilo se je, dajih gre dosti dol in da sprejemajo na vse kraje - v Ameriko in kamorkoli se vpišeš.«* Tudi v teh primerih je šlo za posledico ekonomskih dejavnikov, ki so nastali zaradi vojne.

Poleg razmer v domovini so na izselitev velikokrat vplivale tudi družinske razmere, predvsem nesoglasja med generacijami. To je skupaj z ekonomskimi razmerami pogojevalo izselitev enainsedemdesetletne upokojenke iz Ajdovščine: *»Malce so bile razmere, malce se nismo doma razumeli, ker moj mož je prišel za zeta. In tistikrat: 'Ja, pejmo, pejmo.' Saj je bilo grozno hudo, ma smo se odločili. /.../ Mož je že prej tako, ko je kakšen krat kakšen tako pobegnil, je rekel 'Ma, kaj če bi tudi mi šli? Kaj če bi tudi mi?' In potem pa, ko je človek mlad, ne razmišlja dosti.«*

Takoj po vojni ter v začetku petdesetih let so bili pogost vzrok izseljevanja politični razlogi. Tudi sedemdesetletni upokojeni knjižničar je zapustil domovino, da bi se izognil političnim pritiskom: *»Jaz sem šel v Avstralijo, ker se mi je zgodila ena situacija na univerzi, ko nisem mogel zdržati pritiska, ki sem si ga tudi sam malo ustvaril. /.../ Nisem imel namena takrat zbežati. Ampak, ko je ta pritisk nastal tako močen, da ali delam ali izgubim štipendijo, in sem se ravno oženil - oženil sem se eno leto prej - ampak se mi je sin rodil tisto leto in kar naenkrat ostaneš brez financ.«* Njegova prva izbira je bila Brazilija, vendar se je premislil. Po zaostritvi razmer se je nameraval umakniti za nekaj let v Francijo, potem pa so ga okoliščine prisilile, da se je z družino izselil v Avstralijo.

Devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske je v službi vzela enoletni dopust in odšla na obisk k svojim sorodnikom. Nikoli več se ni vrnila: *»In potem sem šla na Švedsko na obisk. In sem ostala na obisku. Petintrideset let.«*

V vseh obdobjih izseljevanja so se Slovenci izseljevali tudi zaradi avanturizma in mladostne radovednosti. Triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi se je pri osemnajstih letih preselila v Francijo: *»Jaz osebno sem šla od tu brez razloga. Nisem ne pobegnila, ne nič. Sem imela dokumente. Pač pa sem šla in potem sem ostala. Prideš v tujino in hočeš videt, kaj in kako je in no, takrat sem dosti čitala in želela sem videti malo tujine.«*

Povratnica iz Francije se je pri tridesetih izselila zato, da bi se osamosvojila: *»Jaz sem zapuščala dom. In bi šla kamorkoli, ne. Ni na tak način izseljenišvo, da bi šla iz države. Pač, bi rekla, da greš od hiše, ne iz države. Je - in tudi če bi bila druga država - je pač druga država bila. Lahko bi bilo tudi kjerkoli drugje.«*

Pričakovanja izseljencev

Mladi ljudje so odhajali v tujino in upali na dobro službo in zaslužek.

Triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi pravi, da se niso poglobljali v to, kaj dejansko pomeni biti izseljen in kaj jih čaka v tujini: *»Ko gre človek mlad, ne vem, če več kot toliko razmišlja, ne. Upa pa, da bo dobil kakšno dobro delo, da si bo kaj dobrega zaslužil, da bo dobil tisto, kar si želi.«* Povratnica iz Francije še dodaja: *»Kako bo življenje, se vidi sproti. In ko si mlad in zdrav in delavne navade, skromen – kjerkoli se lahko lotiš, ne.«*

Nekateri so imeli že predhodne informacije o tujini zaradi pogovorov z že izseljenimi znanci. *»Ja, predstave so bile, ker so bili že drugi izseljeni, ne. Poleg tega, da se mi zdi, da sem jaz imela dosti optimizma,«* je povedala povratnica iz Francije. Največ izseljencev pa se je podajalo v neznano. Žena upokojenega povratnika iz Francije pravi, da njen mož ni imel predstave o tem, kam odhaja: *»To je šele ugotovil, ko je tja prišel.«*

Dežela izselitve

Večina informatorjev se je izselila v Avstralijo, posamezniki pa tudi v Francijo, Švico in na Švedsko. Odhajali so predvsem v kraje, kjer so imeli znance, prijatelje, bodoče zakonce ali družinske člane. Povratnica iz Francije je tako odšla k svojemu bratu: *»No in potem je bila taka prilika, ne, in še Evgen [njen brat] tam, da je to sovpadalo, ne. Poleg tega sem že bila enkrat tam pri njemu na obisku. Tako, da sem videla Pariz in, ne, se mu ne moreš odreči.«*

V primerih povojne izselitve pa ni bilo mogoče izbirati dežele priselitve. Posamezniki in družine so čakali v begunskih kampih, da jih je bila pripravljena sprejeti ena od držav. Ko se je to zgodilo, so odšli, ne da bi kaj vedeli o tej državi. Podobno je odšel v tujino tudi sedemdesetletni upokojeni knjižničar: *»Potem sem kmalu dobil emigracijo za v Avstralijo. Je bila ponudba, da grem v Avstralijo. V štirinajstih dneh sem se moral odločit.«*

3. ŽIVLJENJE V NOVI »DOMOVINI«

Nova domovina je zaradi nove kulture, ki so se ji izseljenci poskušali prilagoditi, pomembno vplivala na življenje informatorjev. Pri tem so imeli pomembno vlogo drugačen način življenja, družbeni sistem in osebna izkušnja izselitve.

Čas, preživet v tujini

Večina informatorjev je šla v tujino začasno. Enainpetdesetletna gospodinja je povedala, da ni nikoli imela namena ostati v tujini: *»Moj cilj je bil vedno priti nazaj domov. /.../ Sploh nisimo šli z namenom, da ostanemo tam, ampak je ratovalo sedem let.«* Domov naj bi se vrnili, ko bi si prihranili dovolj finančnih sredstev za vrnitev ter za urejeno življenje v domovini. To je potrdila tudi dvainpetdesetletna povratnica iz Švice: *»Začasno, da nekaj zaslužim in da si bom lahko nekaj tukaj ustvarila.«*

Štirje informatorji so preživel v tujini manj kot deset let. Obdobje izseljenstva so preživel predvsem v Franciji in Švici. Dalj časa so v tujini ostale le Slovenke, ki so si, tako kot triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi, v tujini ustvarile svoje

»Domovina je tu in domovina je tam«. Raziskava med primorskimi izseljenci o njihovi vrnitvi v Slovenijo

družine: *»In potem človek misli, da se bo vedno vrnil nazaj in leta gredo naprej in mesci, dnevi, potem človek ostane. Potem spoznaš, sem spoznala moža, sem se poročila, imela otroke, družino in tako vse skupaj se vpleta eno v drugo.«* Večji del svojega življenja so preživeli v tujini izseljenci na drugih kontinentih in tisti, ki so si dobili boljše plačane službe. Sedemdesetletni upokojeni knjižničar se je sprva nameraval vrniti po petih letih: *»Pet let je šlo mimo, denarja nisem imel za ladjo ali letalo in potem v šestem letu se je pokazala ta možnost knjižničarstva. Sem to sprejel in to je spet odgodilo.«*

Le finomehanik iz Ajdovščine ob odhodu ni razmišljal o tem, ali odhaja začasno ali za vedno: *»Človek je šel s trebuhom za kruhom, ne vede, koliko časa, za koliko časa in kam gre. /.../ V začetku sem šel ne glede ali za zmeraj ali se vrnem.«*

Za stalno so odhajali le redki, med njimi tudi družina enainsedemdesetletne upokojenke iz Ajdovščine: *»Namen smo imeli, da se bomo [le] obiskovali, povem odkrito.«*

Učenje in uporaba slovenskega in tujega jezika

Jezik je bil eden izmed elementov, ki so predstavljali izseljencem največje ovire. Njegovo nepoznavanje je onemogočalo interakcijo s socialnim okoljem in tako oteževalo prilagoditev. Povratnica iz Francije je to izkušnjo opisala kot »hudo bitko«: *»Ti si analfabet. Prideš nekam. Ti si še slabše kot šolar; ne. Šolar že zna korektno jezik vsaj, ne. Tudi če ne zna še pisat. /.../ Ti pa res prideš tja, si kot otrok.«*

Večina izseljencev predhodno ni poznala uradnega jezika države gostiteljice. Marsikdo ga je slišal celo prvič. *»Jaz, kosem prišla tja, seveda jezika nisem znala. Švedščina, nikoli je nisem slišala, to ni imelo ne repa ne glave,«* je povedala devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske.

Vsak izseljenec se je želel čim prej naučiti jezika in se tako vključiti v novo okolje. Sedemdesetletni upokojeni knjižničar se je začel učiti takoj, ko je nastopil novo službo: *»Tako, ko sem šel delat v službo, sem se takoj začel učiti angleščino.«* Največkrat so se priseljenci učili jezika kar sami s pomočjo raznih učbenikov in slovarčkov. Predvsem pa so brali razno, predvsem otroško, literaturo v tistem jeziku in komunicirali z domačini. *»Več ali manj sem tako z ljudmi komunicirala. Najprej si se tam naučil. Takrat sem se naučila, 'kaj to pomeni' in to je bilo že veliko. Potem si takoj vprašal, 'kaj to' in na kakšen način so ti že povedali. Da ti je bilo potem jasno. Pa si znal kakšno besedo več,«* je povedala dvainpetdesetletna povratnica iz Švice.

Devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske je bila ena redkih, ki so imeli priložnost, da so jih učili jezika zasebni učitelji na njihovem domu: *»Jaz pa sem spoznala učiteljski par; moža in ženo, in sem se hodila učiti k njim švedsko. Nobenega slovarja, nobene knjige, nič.«*

Jezik države priselitve so izseljenci uporabljali le v javnem življenju. V svojih družinah, s svojimi otroki ter z ostalimi Slovenci so uporabljali skoraj izključno samo slovenski jezik. Zelo pomembno se jim je zdelo, da znajo njihovi otroci govoriti slovensko. Enainsedemdesetletna upokojenka iz Ajdovščine je s svojo hčerko govorila izključno slovensko, kljub prošnji hčerinih učiteljev, naj doma uporabljajo angleški jezik: *»Po enem tednu smo dobili že pismo domov, da je zelo zaostala v angleščini in da nas prosijo, če bi*

sodelovali z njimi, da bi, ne vem, dvakrat ali trikrat na teden po pouku še ostala in da naj se doma po angleško ukvarjamo z njo. Mi se doma nismo, ker potem pa slovensko ne bi znala.»

Služba v tujini

Izseljenci brez izučenega poklica so dobili tudi v tujini službe nekvalificiranih delavcev. Ženske so se zaposlovale kot hišne pomočnice, delavke v tovarni, čistilke, kuharske pomočnice itd. Dvainpetdesetletna povratnica iz Švice je prva tri leta delala kot kuharica: »... in potem sem bila še deset let, bager sem vozila. Žerjav, no, v livarni.« Može so se zaposlovali kot delavci v raznih tovarnah, kot čistilci, priučeni zidarji itd. Mož enainosedemdesetletne upokojenke iz Ajdovščine je dobil službo takoj ob prihodu v Avstralijo: »Je bila tovarna 'harvesta'. In tam so izdelovali poljske take stvari, livarna je bila noter, traktorji in tako. On je prišel v livarno noter in to mu ni šlo. Tako da je delal tam samo tri tedne.«

Ženske so menjale službe predvsem, če so jih odpustili, moški pa so pogosto iskali nove, ugodnejše priložnosti. »... sem dobil službo v Melbournu v katoliški bolnici kot čistilec, ampak sem računal, da ne bom dolgo tisti čistilec,« je povedal sedemdesetletni upokojeni knjižničar. »Sem že menjal službo. Iz katoliške bolnice sem šel na pošto. /.../ Sem se prijavil kot poštni uslužbenec. In najprej začasno, potem so mi že predali 'permanent', stalnost, sem kar lepo uspel tam. Plača se mi je povišala.«

Delovni dan je bil velikokrat zelo naporen, saj se je urnik največkrat zavlekel čez cel dan. Dvainpetdesetletna povratnica iz Švice pravi, da je bilo tam potrebno delati po 10 ur: »Praktično 12 ur me ni bilo doma. Kar je pot, malica in kosilo pride vmes. To ni nič plačano. In če si še od daleč. Praktično 12 ur sem bila odsotna od tu. Vsak dan.« Poleg tega pa so mnogi delali tudi veliko nadur.

Dodatno izobraževanje v tujini

Redki izseljenci so imeli možnost nadgraditi svojo izobrazbo. To je uspelo predvsem onim, ki so že doma dosegli vsaj srednjo stopnjo izobrazbe. Tako je devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske zaradi nezadostnega znanja švedskega jezika zavrnila službo, ki jo je dobila prek borze dela. Namesto tega so ji ponudili enoletno štipendijo za dodatno izobraževanje, s katerim je osvojila jezik in se zaposlila kot vzgojiteljica v vrtcu: »In sem dobila štipendijo, nepovračilno. Za eno leto v šolo so me poslali. Ma, vse si imel iste pogoje, kot Švedi. Jaz sem dobila vse knjige plačane; štipendijo, [da] sem se vzdrževala in šola je bila takrat tudi ob sobotah in kosilo. Brez, da sem jaz toliko dala. Nič.«

Nova izobrazba je prinesla novo delovno mesto in višjo plačo. Sedemdesetletnemu upokojenemu knjižničarju so v Avstraliji priznali tri leta fakultete, ker je v domovini opravil štiri leta študija: »In tukaj je bil štiriletni študij dokončan. Sem absolviral. So mi v državni službi priznali to kot enakovredno triletni fakulteti. Kar naenkrat se mi je to zgodilo, kot iz neba, da sem postal prav profesionalni bibliotekar. In seveda sem bil takoj, takoj v boljšo službo, ne. In boljšo plačo.«

Družabno življenje

Izseljenci so imeli v tujini pestro družabno življenje. Zaradi domotožja so se še toliko bolj povezali s Slovenci, ki so živeli v bližini, in se z njimi redno sestajali. »Tako je s tej vasi je dosti Slovencev v Nici. /.../ So se dosti skupaj sestajali. Tako da se je počutil bolj domačega, ne,« je povedala žena petinsedemdesetletnega povratnika iz Francije. Organizirali so se tudi v cerkvena in prosvetna društva ter v njihovem okviru prirejali srečanja, plese. Hči upokojenke iz Ajdovščine je povedala, da je bil »obvezno vsak vikend ples, na dan sobote. Res. Godli [so] recimo, tej naši ansambli, ker je tata tudi godil pri ansamblu. Tam so najeli, recimo, slovenski klub je na jel dvorano in se je priredilo ples. Tudi tam se je dobilo pijačo, tudi hrana je bila, ne.«

Prav tako so se družili ob raznih praznikih in praznovanjih. Pogosto so bili to cerkveni prazniki in nedelje, saj je imela cerkev veliko vlogo pri organizaciji izseljencev povsod po svetu. Veliko so pripomogli tudi k druženju in sploh organiziranemu srečevanju slovenskih izseljencev. Žena petinsedemdesetletnega povratnika iz Francije je povedala, da so se skupaj dobili za vse večje praznike: »Takrat so se zbrali pri enem ali pri drugem. Recimo, je bila slovenska maša obvezno in potem po maši /.../ so čaj pri pravili. Saj to ohranjajo še zmerom. Tudi mogoče kakšno zakusko, kaj malega. Potem pa se je k enemu šlo, običajno k njegovemu bratrancu, ki je imel več prostora, in se tam zbrali, tako da je malo Slovenije tam bilo, ne.«

Hči enainsedemdesetletne upokojenke iz Ajdovščine se spominja tudi miklavževanja: »Ko sem bila majhna, smo v naravi imeli [miklavževanje]. Tam smo imeli razne nastope otroci, smo peli slovenske pesmi, smo godli in recitali...«

Ohranjanje starih in prevzemanje novih navad

Izseljenci so poskušali v tujini ohraniti način življenja, ki so ga poznali od doma. Hkrati pa je nanje vplivalo tudi kulturno okolje, v katerem so živeli. Kot je povedala devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske, se prevzemanja novih navad največkrat niso zavedali: »To so kake malenkosti, ki jih avtomatično narediš.«

Ohranili so predvsem domačo kuhinjo in si hrano pripravljali po receptih njihovih mam. Finomehanik iz Ajdovščine si je v Švici kuhal sam: »Sem si kuhal hrano tako, kot smo jo pri nas, kot jo je mama kuhala, potem sem jaz po spominu od mame, ne, sem si pač vrtel film nazaj in potem sem si napravljaj sam.« Tudi devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske je to potrdila: »Za božiči je bilo vedno potica in za veliko noč tudi. Pa hren sem vedno obdržala za veliko noč.«

Prav pri prehrani so se začeli kazati tudi vplivi okolja, v katerem so prebivali. Enainsedemdesetletna upokojenka iz Ajdovščine je tako za božič spekla purana, kar v domovini ni bilo v navadi: »Za božič - puran. Sem pekla, to ja. In to je bilo tako, da smo se z eno našo famijljo - en božič pri njih, en božič pri nas.«

Nekateri izseljenci so v vsakdanjem življenju in v odnosu do drugih ljudi prevzemali nove navade. Te so bile odsev novega načina življenja in kulture, v kateri so bivali, in hkrati kulture, ki so jo prinesli iz domovine. Petinsedemdesetletni povratnik iz Francije se je v tujini navadil poljubiti žensko na lice ob vsakem srečanju: »Tam pride ženska

skupaj, moški jo poljubi. Dan za dnevom. Jutri tudi. Med moškimi pa roke ... to je pa zares lepo.« Tudi ob vrnitvi domov je poljubil ženo ter ostale ženske, ki jih je srečal. Kasneje je to navado opustil, saj v domovini tega ni počel nihče drug.

Večina povratnikov je poudarila, da se je v tujini srečala tudi z večjo tolerantnostjo med ljudmi ter s sistemom, ki je gradil na redu in disciplini. Tak način življenja se jim je zdel boljši, zato so ga tudi sami zavestno prevzemali. Povratnica iz Francije je povedala, da se tam »odnavadiš, da obiraš ljudi, ne. To se tam ne dela. To se ne dela, je velika toleranca. Ljudje svobodno govorijo o tem, kaj so. O tem se ne daja pripomb. Vsak je, kar je.«

Spominki iz Slovenije

V vsakem domu informatorjev v tujini so imeli knjige, ki so jih spominjale na Slovenijo. Včasih tudi plošče. Mnogo družin je bilo naročenih vsaj na en slovenski časopis. »Malo smo že imeli,« je povedal sedemdesetletni upokojeni knjižničar. »Jaz sem nekaj knjig uspel dobiti, naročil sem se na slovenske časopise, sem pa tja so mi prijatelji pošiljali kakšno pesniško zbirko. In vem, da sem se naročil edino na 'Naše razgled': /.../ Sem ter tja so mi prijatelji poslali kakšno številko 'Primorskega dnevnika'.«

Mnogi so imeli po stenah okrasne predmete, kupljene v domovini. Predvsem so bili koledarji in okrasni krožniki z motivi slovenske kulturne in naravne dediščine. Včasih so imeli tudi slovensko zastavo. Devetinšestdesetletna povratnica se spominja: »O, ja. Koledar. Vse slovensko - krožnik, Ljubljanski grad, Slovenija, zastavica.«

Ohranjanje stikov s prijatelji in sorodniki v domovini

Izseljenci so poskušali ohraniti stik s svojimi domačimi, prijatelji ali pa kar z vsemi. Vendar so si pogosto dopisovali le v začetku, pozneje pa je dopisovanje vedno bolj zamiralo. Razlog je bil predvsem v pomanjkanju časa, razen tega pa so se ljudje zaradi medsebojne oddaljenosti in redkih stikov odtujili. Enainpetdesetletna gospodinja je povedala, da se je dopisovanje sčasoma omejilo na praznične pozdrave. Zaradi hitrejšje izmenjave informacij so si veliko raje telefonirali: »Več smo si telefonirali, kot pisali. Ampak s prijatelji ne, ni bilo časa. Z družino ja, ma z drugimi ne.« Izseljenci, ki so pustili doma svojo ožjo družino, so, tako kot petinsedemdesetletni povratnik iz Francije, redno klicali domov: »Tisto pa vsak dan.« S posebnim problemom so se soočali politični izseljenci: »V Sloveniji je bilo zelo težko ohranjanje stike, ker so se me vsi bali, ker sem bil izdajalec. Za tiste čase, sem bil državni, socialistični izdajalec, za tiste čase. Par ljudi mi je ohranilo, so mi napisali,« je povedal sedemdesetletni upokojeni knjižničar.

Obiski domovine

Kako pogosto so informatorji obiskovali domovino, je bilo odvisno od časa in finančnih zmogljivosti. Najpogosteje so se vračali izseljenci iz Zahodne Evrope, ki so imeli v Sloveniji žene in otroke, ter oni, ki so svoje prihranke vlagali v gradnjo doma v domovini. Dvainpetdesetletna povratnica iz Švice se spominja, da se je pogosto vračala: »Ja, sigurno. Vsaka dva meseca verjetno. Ja.« Tisti, ki so bivali v tujini s fantom oziroma dekletom, so se, tako kot finomehanik iz Ajdovščine, vračali domov za večje praznike:

»Domovina je tu in domovina je tam«. Raziskava med primorskimi izseljenci o njihovi vrnitvi v Slovenijo
»... jaz sem šel [v tujino] začetek leta in za veliko noč sem že prišel domov. /.../ Sem šel za božič in novo leto in dopust. Dvakrat na leto minimalno.«

Vsi omenjeni povratniki so se naselili v Zahodni Evropi. Njihovo potovanje v domovino je bilo cenovno in časovno veliko lažje kot pa vračanje izseljenih z drugega kontinenta. Slednji so obiskovali svoje domače bolj redko. Ko so prišli na obisk, so doma ostali po nekaj mesecev, kot je potrdila enainšestdesetletna upokojenka iz Ajdovščine: *»Oseminšestdesetega smo prišli na obisk. Vsega skupaj smo pol leta pohajali.«* Največkrat je do prvega obiska prišlo po nekaj letih izseljenstva, včasih desetletjih. V času bivanja v tujini so tako svoje domače obiskali od enkrat do trikrat.

4. PONOVRNO DOMA

Po vsakemu valu izseljevanja iz domovine se določeno število izseljencev zaradi različnih razlogov vrne domov. Po Petru Klinarju (1976, 22) lahko vzroke za vračanje iščemo v težki prilagoditvi in nezadovoljstvu nad priseljenkim manjšinskim statusom. Pomembne so tudi spremenjene razmere v domovini, ki so vplivale na njihovo izselitev.

O vračanju primorskih Slovencev žal nisem dobila podatkov, zato se v tem poglavju sklicujem na splošnejše podatke o povratništvu. Pri vračanju Slovencev me je zanimala zlasti vloga države. Prvi podatki o številčnejšem vračanju slovenskih izseljencev segajo v obdobje po drugi svetovni vojni. Slovenska glasila so bila eden najpomembnejših stikov izseljencev z njihovo matično domovino. Država je preko njih pozivala Slovence po svetu k vrnitvi v domovino in pri tem poudarjala predvsem samostojnost ter urejenost Jugoslavije. Med povratniki tistega časa je bilo največ pristašev novega režima ter upokojenci, ki so želeli starost preživeti v domovini. Upokojeni povratniki so se združevali z namenom reševanja pokojninskih vprašanj.

Država je začela z različnimi ukrepi aktivno spodbujati vračanje Slovencev v šestdesetih letih. Takrat se je prav zaradi velikega števila Slovencev v tujini pokazalo pomanjkanje delovne sile v domovini.

Število povratnikov se tudi po osamosvojitvi Slovenije ni bistveno povečalo. Tomaž Štefe vidi vzroke za to v premajhnem interesu države za vračanje Slovencev, saj »razen posameznih pozivov, ni storila ničesar, s čimer bi spodbudila vračanje. Vračanje, kolikor ga pač je, je še vedno zgolj stvar individualnih presoj in odločitev, na katere država Slovenija (načrtno) ni vplivala in ne vpliva« (1999, 49). Pomemben korak v tej smeri pomeni Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, ki je bila sprejeta 14. januarja 2002 v Državnem zboru Republike Slovenije. Slovenija je s tem dokumentom pokazala interes za vračanje izseljencev in njihovih potomcev. Pri tem so posebej poudarjene osebe, ki bi lahko s kapitalom ali znanjem koristile državi. Slovenski državni organi naj bi Slovincem po svetu posredovali informacije o možnostih vračanja v domovino in uvedli razne olajšave za povratnike, kot npr. poenostavitev postopka nostrifikacije diplom.

4. I. VRNITEV V DOMOVINO

Razlogi za vrnitev

Za vrnitev v domovino je bilo potrebno več tehtnih razlogov, vendar je bil eden vedno nekoliko izrazitejši od ostalih. Informatorji navajajo popolnoma osebne razloge, ki se od posameznika do posameznika razlikujejo. Predvsem se sklicujejo na upokožitev, probleme z zdravjem in domotožje. Po mnenju povratnika iz Avstralije se je v tistem času vračalo veliko ljudi: *»Dosti ljudi je takrat že prihajalo domov, so šli to, ono, tretje, iz radovednosti kako, kaj in koga je, ne. In tako. Potem smo se tudi mi odločili, da bomo šli.«*

Domotožje je bilo vedno pomembno, vendar nikoli ključnega pomena. Mnogi so se v tujini sprva upokojili, potem pa se vrnili domov, da bi končno lahko zaživel mirno življenje. Zaradi podobnih razlogov se je vrnila triinšestdesetletna upokoženka iz Vrhpolja pri Vipavi: *»To je bilo domotožje že od nekdaj. Ampak kljub temu, mislim, kadar delaš 40 let v tujini ti je že dosti, ne. /.../ Pravzaprav je človek utrujen od tistega življenja, ko non-stop skačeš, tečeš za tistim metrojem, za vlakom. Torej pomeni, da se človek kljub temu v tistem mestu utruji, je sit, on si zaželi malo počitka na stara leta, malo počitka, malo zdravja, če bo in tako naprej, da bi malo izkoristil, ne.«*

Pomemben razlog za vrnitev je bilo razen domotožja izboljšano ekonomsko stanje v domovini. Družina enainsedemdesetletne upokoženke iz Ajdovščine se je s situacijo v domovini seznanila med polletnim obiskom v domovini, ki ji je tudi zbudil domotožje: *»Potem, ko smo se vrnili nazaj v Avstralijo, moj mož je imel grozno domotožje. Jaz ne.«* Videli so, da je prišlo doma do velikih sprememb in zato so se odločili, da se vrnejo: *»Je bilo vse drugače, ne, ko smo tistikrat mi ušli od tu. V hrani, v oblačilih – vse je bilo, kar prej ni bilo, ne. Po vojni ni blo.«*

Družine z majhnimi otroki so se vračale domov zaradi šolanja otrok. Mnogi starši so se zavedali, da bo vrnitev veliko težja, če bodo njihovi otroci začeli hoditi v šolo v tujini. Dvainpetdesetletna povratnica iz Švice pravi, da se je vrnila prav zaradi tega: *»Ker so šli v šolo. Da ne bi bilo problema, da ne bi hoteli več priti domov. Meni je bil to cilj, da za stalno enkrat pridem v Slovenijo. Sam, če bi otroci tam hodili v šolo, kako ga boš spravil potem?«*

Mnoge izseljenke so postale v tujini vdove. Njihovi otroci so odrasli in se odselili, same pa so se upokojile. Tako tudi devetinšestdesetletne povratnice iz Švedske ni nič več vezalo na bivanje v tujini, zato se je odločila za vrnitev domov: *»... sem se upokojila. Moj mož je umrl, hčerka ona /.../ Zato, ker je hčerka šla v Nemčijo in kaj hočem? Jaz imam več zaposlitve tukaj. /.../ Sem se vrnila sem [v rojstno hišo], ker je mama ostala sama.«*

Pari, ki so skupaj bivali v tujini, so se morali pri določenih letih odločiti ali se naselijo za stalno, ali pa se vrnejo domov. Finomehanik iz Ajdovščine pojasnjuje: *»Potem smo hodili ene tri leta in potem pa je bil tisti čas sedaj – ali se za stalno naseliti, ali se pa vrniti /.../ To so taka mejna leta, ko se moraš odločit, kaj boš storil, ne. Potem smo se odločili, da se vrnemo domov.«* Ker so si želeli ustvariti družino, so morali razmisliti, ali se jim zdi tujina ustrezno okolje za stalno naselitev in odraščanje njihovih otrok. *»Potem pa počasi začneš razmišljat in vidiš, da tisto le ni okolje za nas, da smo drugačni ljudje, imamo drugačne navade,«* je še dodal.

»Domovina je tu in domovina je tam«. Raziskava med primorskimi izseljenci o njihovi vrnitvi v Slovenijo

Vračali so se tudi zaradi posebnih razmer v družini, bolezni, smrti, osamljenosti enega izmed staršev. Prav zaradi slednjega se je vrnila povratnica iz Francije: *»Jaz sem se zelo težko vrnila. Malce se je pokazala potreba, če ne, se ne bi vrnila. Ker je bila mama osamljena.«*

Pričakovanja povratnikov in občutki ob vrnitvi

Pričakovanja o življenju v domovini so bila različna. Mnoge, tudi enainsedemdesetletno upokojenko iz Ajdovščine, je bilo strah ponovnega začetka: *»Ja, mene je bilo strah. Sem se bala od začetka. Začetek. Kje bom živela, kako bo, kje si bomo ustvarili, kako bo šlo.«* Povratnica iz Francije se ni želela vrniti, zato je bila razočarana: *»Jaz sem prišla s hudim odporom, to je to. In potem sem seveda bila razočarana, ne.«* Nekateri so se zavedali potencialnih razočaranj in so zato poskušali omejiti svoja pričakovanja. Povratnik iz Avstralije je povedal: *»Smo bili skromni in smo rekli, če živijo oni, bomo tudi mi.«* Kljub temu da so doma naleteli na mnoga neprijetna presenečenja, pa pravi povratnica iz Avstralije, da danes svoje odločitve ne obžaluje: *»Zdaj je najlepše tu. Je lepše tu, kakor da bi bili tam doli. Se bolj vživiš.«*

Kraj vrnitve

Povratniki so se največkrat vračali v domači kraj, k svojim družinam in sorodnikom. Včasih so na to vplivale posebne družinske razmere (osamljeni straši, povratniki še niso imeli lastne hiše), kot je povedala povratnica iz Francije: *»Potem pa sem se vrnila, ker se je tu hiša spraznila. Je ostala mama sama.«* Velikokrat pa so se izseljenci želeli vrniti v kraj, kjer so preživeli svoje otroštvo. *»Kar je mene najbolj, sem si najbolj želela, da pridem v moj rojstni kraj. Ker sem imela vedno domotožje,«* je povedala triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi.

Po nekaj letih bivanja v Sloveniji so si mnogi uredili svoje življenje v nekem drugem kraju. Nekateri so kupili že (delno) sezidano hišo, drugi pa so sami začeli z gradnjo. Lastno hišo si je kupila tudi družina enainsedemdesetletne upokojenke iz Ajdovščine: *»Eno leto smo šli nazaj v rojstno hišo mojo. Za eno leto. Potem smo to hišo kmalu kupili.«*

Pari, ki so se skupaj vrnili iz tujine in so se v tem obdobju poročili, so si največkrat ustvarili svoj skupni dom v rojstnem kraju enega izmed zakoncev.

4. 2. ŽIVLJENJE V DOMOVINI

Materialna preskrbljenost

Večina informatorjev se strinja, da so bili z bivanjem in delom v tujini veliko bolj finančno preskrbljeni, kot pa njihovi rojaki v domovini. Finomehanik iz Ajdovščine je razložil, da je lahko za plačo v tujini kupil veliko več, kot bi lahko doma: *»... sem si kupil za eno plačo obleko, suktnjo, srajco, čevlje, stanovanje plačal, hrano in še mi je 100 frankov ostalo. Se pravi, da je bila velika razlika v dohodku, ne.«*

Družine, ki so skrbno varčevale, so si lahko ob vrnitvi v domovino privoščile lažje

življenje. »Midva sva si toliko prihranila, da tudi njemu ni bilo treba, da bo garal več tukaj. Saj enkrat so ga celo na davkarijo klicali, da če tako malo zasluži, da bi morali biti socialni problem. Samo mi smo imeli, smo dosti zaslužili tam,« je še povedala enainsedemdesetletna upokojenka iz Ajdovščine.

Pripombe o finančni preskrbljenosti mnogim povratnikom niso bile tuje. Dvainpetdesetletna povratnica iz Švice pravi, da je večkrat slišala pripombe okolice: »Ja, dosti je bilo tega: 'Lahko ona, saj v Švici, saj je delala v Švici, saj mož dela v Švici.' Tega je bilo dostikrat, sam jaz tega, jaz vem točno, da dostikrat sem jaz imela manj kot ti tukaj.«

Tudi informatorji, ki so se vrnili pred kratkim, priznavajo nekoliko boljše finančno stanje. Triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi pravi, da se situacija spreminja in razlike postajajo vse manjše: »Kar se mene osebno tiče, sem mogoče nekaj bolj preskrbljena, kar se tiče menjave. Da nekaj dobim. Na žalost se pa je v Sloveniji podražilo vse, ni več tisto, kot je bilo, ko sem hodila še, ko so bili otroci še majhni. Je bilo vse drugače.«

Izkušnje, pridobljene v tujini

Vsi informatorji so prepričani, da si posameznik med bivanjem v tujini pridobi izkušnje, ki si jih doma ne bi mogel. Povratnica iz Francije meni, da je svet tistih, ki niso nikoli zapustili svojega doma, omejen: »... meni se to pozna v karakterju, sedaj ko imam svojo družino, da si upamo kam odpraviti. Da imamo suvereno življenje, da se ne bojimo sveta, ne.« Naprej razlaga, da se v tujini naučiš živeti z drugimi ljudmi, kar ti razširi obzorje, postaneš bolj dojemljiv in sprejemajoč za druge in za različna mnenja: »Ti sploh ne zmoreš, da bi to komentiral, tako so tam ljudje različni. To prevzameš in te nič ne čudi. Enako je z oblačenjem ali pa z revščino in z bogastvom. /.../ In tudi to, kar sem jim [sodelavcem v Sloveniji] povedala od tujine, sem mi zdi, in z načinom, kako to govoriš, da sem ljudi iz mojega okolja učila tolerance, ne. Ker resnično, to ti da širino.«

Posameznik se v tujini uči tudi boljšega gospodarjenja z denarjem, saj ga v to silijo razmere. Hkrati pa mu je v kriznih trenutkih lažje, saj lahko črpa iz izkušenj, ki si jih je pridobil v tujini. Dvainpetdesetletna povratnica iz Švice pravi, da »se bolj znajdeš potem. Da znaš prebit krize - take in take. /.../ Izkušnje že veliko dobiš. Zdaj, če ti gre za nohte, ti si, vse sorte preštudiraš, ker tukaj pri nas ne bi. Ne vidiš, ne veš. Tam ti bolj oči odpre, no, ker imaš praktično širše obzorje, bi lahko rekla.«

Služba doma

Po vrnitvi domov so se ženske največkrat posvetile gospodinjstvu in niso iskale redne zaposlitve. Kot je povedala enainsedemdesetletna upokojenka iz Ajdovščine, je prišla družina iz tujine velikokrat dovolj finančno močna, da je lahko ženska ostala doma: »Ne, jaz nisem niti iskala službe. Sam moj mož je že v Avstraliji mislil, da si bo kupil kamion in tako, da bi bilo. Ker on je naredil že izpit za kamion v Avstraliji. On je računal, ker ni imel nobenega poklica, da bo najboljši, če si bo kamion kupil in potem tako je tudi bilo.«

Moškim so pomagale izkušnje iz tujine do te mere, da so znali doma marsikaj postoriti sami (popravljanje strojev, zidanje). Kljub temu pa jim izkušnje v tujini niso zagotovile boljših služb.

»Domovina je tu in domovina je tamo. Raziskava med primorskimi izseljenci o njihovi vrnitvi v Slovenijo

Večinoma so se informatorji, tako kot devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske, vrnili domov kot upokoјenci, zato iskanje nove službe sploh ni bilo potrebno: *»Začetek julija osemindesetdeset [sem se vrnila], takrat, ko sem šla v pokoj.«*

Spominki iz tujine

Vsak informator je imel kakšne predmete, ki so ga spominjali na tujino. Nekateri so prinesli knjige o lepotah države, v kateri so prebivali, slike in osebne fotografije. Povratnica iz Francije si je prinesla knjige v francoskem jeziku: *»Jaz sem si nabavila dosti knjig. In sem tudi dosti čitala. Zdaj manj čitam, vendar v francoščini čitam vseeno. Predvsem knjige.«*

Med spominke so spadali tudi predmeti, ki so jih sami naredili v času bivanja v tujini, in spominski krožniki z motivi raznih krajev in pomembnejših stavb. *»Imamo pač tiste krožnike srebrne iz različnih krajev, ne. Pomembni kraji, pomembne zgradbe, ne. En čas smo zbirali tiste krožnike. Pač ostalo več ali manj spomini v glavi, ne.«* je povedal finomehanik iz Ajdovščine.

Vsi predmeti so največkrat shranjeni v omarah in niso na očeh naključnemu obiskovalcu. Le informatorji, ki so živeli v Avstraliji, so imeli poleg »klasičnih« spominkov po omarah, še predmete na vidnih mestih. To so spominki, ki javno kažejo povezanost prebivalcev hiše z oddaljenim kontinentom »tam spodaj«. Tako imajo po stenah obešene ilustrirane zemljevide Avstralije, po policah pa plišaste koale in slike kengurujev. Enainšesdesetletna upokoјenka iz Ajdovščine je omenila tudi okrasni prt: *»Joj, okraskov jih imam. Tega [prt z zemljevidom Avstralije] mi je prinesel kolega, ki pride skoraj vsako leto domov.«*

Ohranjanje stikov s prijatelji in sorodniki, živečimi v tujini

Večina povratnikov ohranja stike z znanci in prijatelji, ki so si jih pridobili med bivanjem v tujini. *»Ja, sedaj pa na drugo stran,«* je smeje povedala devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske. *»Prav včeraj mi je poslala ena dva časopisa. Tudi ena, ki mi gleda moje stanovanje, če je pošta in to, si dopisujemo. Bolj na kratko, ampak telefoniramo od časa do časa. Pa še eno drugo, pravzaprav dve sta, stanujeta skupaj, to [je] ena učiteljica, ena je bila sošolka. Z njima si stalno, prav res redno dopisujemo. Moj zadnji šef, no, ravnatelj tega, mi vsako leto za božiče pošlje poročilo, kaj vse se je novega zgodilo, kaj je novega na pedagoškem področju...«* Dopisovanje je sprva pogostejše, potem pa se pisma skoncentrirajo predvsem na praznike, ko si pošiljajo lepe želje. *»Ja, en par najožjih, najbližjih prijateljev. Ja, prav tistih par menda enih pet, šest ljudi tam, tako se zmerom imam vezo z njimi. Kakšne pozdrave, bolj velikonočne, božične,«* je povedala dvainšesdesetletna povratnica iz Švice. Bolj kot pisanje pisem za komunikacijo uporabljajo telefon, vedno bolj pogosta pa je tudi uporaba interneta.

Obisk dežele, kjer so bili izseljeni

Mnogi povratniki ohranjajo redne stike z obiski. *»Tudi šla sem še tja velikokrat. /.../ Tako, da tisto ostane, mislim. Si le toliko deset let bil skupaj in ne moreš kar tako pozabit.*

Ker praktično, tisti so bili, ne, če si kaj rabil, si šel do njih, ne,» pravi dvainpetdesetletna povratnica iz Švice. Nekateri se vračajo kot turisti, dokler jim omogoča zdravje, »... dokler je imel on zdravje, sva tudi pogosto tja šla,« je razložila žena petinsedemdesetletnega povratnika iz Francije. »Sva šla z avtom za novo leto, za tako poleti na počitnice, samo potem pa je zdravje tisto, k ni več pustilo.«

Pogosto se vračajo tudi povratniki, ki so se vrnili brez svojih odraslih otrok. Triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi pravi, da bo še šla nazaj: *»Ker imam tam otroke, ker delajo, tam imajo njihovo družino in bom šla vsake toliko časa. Če bo dopuščalo stvari, razne situacije in tako naprej.«* Pogostejše obiske omejujejo finančna sredstva, še posebej tistim, katerih otroci živijo na drugih kontinentih. Povratnik iz Avstralije pravi, da bo še šel v Avstralijo, če mu bo hči krila potne stroške: *»Sem bil lansko, predlansko leto. Zaradi hčerke. Vnuki, ne. Saj bom šel še. Sam mi bo plačala pot, pa bom šel.«* Ne glede na to, ali povratnikom uspe še kdaj obiskati Avstralijo, ali ne, je vedno prisotna želja, da bi zopet videli prijatelje, znane kraje itd. Enainsedemdesetletna upokojenka iz Ajdovščine je vedno upala, da se bosta z možem odpravila nazaj: *»Zmeraj sva govorila z možem, da bova šla. sam ne vem, če bi šla. Ker moj mož, zdravje mu je načinjalo in jaz ga ne bi samega pustila. Dostikrat si mislim, da bi rada šla, sam spet ne vem, kako bi bilo. Bi bilo zelo lepo iti.«*

Povratniki iz Avstralije, ki tam ohranjajo stalno bivališče, se morajo vračati vsaka tri leta in ostati tam najmanj tri mesece. Vendar kljub temu da je za sedemdesetletnega upokojenega knjižničarja obisk neke vrste obveznost, je vseeno zaželen in dolgo pričakovan: *»Moram, ja. Zdaj grem čez eno leto spet. Moram iti za minimum za tri mesece, tako da obnovim stalno bivanje, da obnovim status kot prebivalca. Pač zakon zahteva tako. Devetdeset dni se mi zdi, da moraš biti tam, da imaš. /.../ Me pa tudi vleče dol. Rad bi šel dol vsakih šest mesecev za petnajst dni. /.../ Kot turist, ki je del tiste zemlje, ki znaš čutili barve in vonje, da jih znaš čutili in jih uživati.«*

4. 3. VKLJUČITEV V STARO-NOVO OKOLJE

Občutek sprejetosti

Informatorje so domači, sorodniki in prijatelji sprejeli lepo in jim dali občutek domačnosti. *»Čudovito. V tem primeru čudovito /.../ Oni so dali občutek, da smo zaželeni doma /.../ Če vas sprejmejo ljudje z odprtim srcem in vse, se tudi človek počuti. To je razumljivo, to je popolnoma razumljivo. V tem primeru nimam pripomb,«* je povedal povratnik iz Avstralije. Sedemdesetletni upokojeni knjižničar meni, da nekateri domačini iščejo v vračanju izseljencev svojo potrditev: *»So bili zadovoljni, da sem prišel. So se čutili potrjene, da so oni ostali tukaj, da tudi jaz želim nazaj k njim. Še zdaj imam tak občutek. Mi gredo zelo na roko.«*

Hkrati so se zdeli povratniki zaradi njihove izkušnje v tujini domačinom pomembni. Triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi meni: *»Ja, saj nekateri so mi rekli: 'Ja, se ti vidi, da si bila v tujini.' Zakaj mi rečejo to? Ne vem. So dajali občutek, samo ne iz slabe strani.«*

»Domovina je tu in domovina je tam«. Raziskava med primorskimi izseljenci o njihovi vrnitvi v Slovenijo

Devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske se je v času bivanja v tujini redno vračala domov. Zato tudi ni opazila razlike, ko se je vrnila za stalno: *»Ko sem prišla dol, tudi naši sosedje niso nič. Kot da bi prišla iz Ljubljane. So me vsako leto videli.«*

Včasih je povratnik doživel negativen ali celo žaljiv odziv okolice, ki je od njega pričakovala popoln uspeh ali popoln propad. Podobna je bila izkušnja povratnice iz Francije: *»Ti zdaj prideš med ljudi, ki si jih zapustil, in oni želijo, da jim ti pokažeš sliko, ne /.../ tvoja slika ne vedno ustreza temu in zdaj vidiš, dostikrat se je tako slišalo, 'Saj ni nič naredil iz sebe, al pa ni zmogel'«*

Problemi in presenečenja, s katerimi se soočajo povratniki ob vrnitvi

Izseljenci, ki se po daljšem obdobju izseljeništvu vrnejo v domači kraj, pridejo v popolnoma nov kraj z novimi ljudmi. Vrnitev v staro okolje je dejansko priselitev v novo okolje, saj so se njihovi prijatelji in znanci poročili, preselili, mnogi so tudi umrli. Mnoge obraze povratniki pozabijo, doma se ustvarijo nove prijateljske skupine, navade se spremenijo. *»Na žalost pa mi je bilo zelo nerodno in mi je še zdaj nerodno, ko sem šla po svetu, sem bila seveda mlada. Navade tukaj so se spremenile v Vrhpolju, ne, nekateri ljudje so se preselili, so odšli, drugi so umrli, na žalost, mladina je prišla gor, je zrastle, in tako rekoč, da tudi med sorodniki, no, kateri je še en par, ki so ostali, in tako naprej, nisem več nobenega spoznala. Mogoče eno ali dve osebi in še nisem bila sigurna.«* je povedala triinšestdesetletna upokojenka iz Vrhpolja pri Vipavi. Zaradi vseh teh sprememb potrebuje povratnik več časa, da spozna ljudi in se z njimi spoprijatelji.

Najtežje je bilo za tiste, ki so popolnoma pretrgali stike z domačo vasjo in sovaščani. *»Nekateri so popolnoma odrezali. Je bilo dosti takih, ki so se vrnili v svoj rodni kraj in ni bilo več stika. Vsak raste na svoj način, si ustvarja življenje na svoj način in... Je težko dobiti potem,«* je razložila devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske. Dodala pa je še, da je v taki situaciji najlažje tistim, ki so, tako kot ona, obdržali stike z družino, prijatelji in znanci celo obdobje izseljenstva, ter tistim, ki so se redno vračali v domači kraj. *»In obdržala sem nekatere prijatelje ves čas. To pa sem. Verjetno mi je bilo zato bolj lahko.«*

Problemi z družbenim prilagajanjem

Povratnikom je predstavljal problem predvsem domač družbeni sistem, ki se je razlikoval od tistega, ki so ga bili navajeni v tujini. Razlike so občutili predvsem v neurejenem šolskem sistemu, zapleteni birokraciji, nespoštovanju dogovorov, pri zdravniku, na bankah, pri nesramnem osebju, ki dela v javnih službah, v čistoči okolice in javnih prevoznih sredstev itd. Marsikateri povratnik je ob stiku z vsakdanjim življenjem v domovini, tako kot dvainpetdesetletna povratnica iz Švice, podvomil o pravilnosti svoje odločitve: *»Ja, razočarani. Precej jih je bilo. Dostikrat sem se zamislila: 'Ojej, kam sem prišla.'«*

Dokončni prihod domov je pomenil soočenje z družbenim sistemom doma. Ker se je precej razlikoval od tega, kar so poznali iz tujine, je bila prilagoditev še toliko težja. Povratniki, ki so se vrnili s šoloobveznimi otroki, so bili najbolj razočarani nad šolskim sistemom. Enainpetdesetletna gospodinja pravi, da se je veliko slovenskih družin

vrnilo v tujino prav zaradi šolskega sistema: »In naši prijatelji, ki so prej prišli in so hodili otroci v srednjo šolo – vsi so šli nazaj.« Ker so se otroci povratnikov od staršev naučili le pogovorni jezik, so imeli težave predvsem s knjižno slovenščino. »Da ja, 'Mi imamo knjižni jezik, da ona...' Ma, normalno, ja. Mi smo govorili po brejsko z njo, oštro!« se je razjezila enainsedemdesetletna upokojenka iz Ajdovščine. Dodaja, da je bila šola v Avstraliji veliko lažja: »In potem je ta začela v Dobravlje hodit v šolo in ji ni šlo. Je kakšen dan prijokala domov. Tam je bila celodnevna šola in kako bi rekla, tam je bila osnovna šola bolj kot ena igrača.«

Zaradi razlik v šolskih sistemih tudi učitelji niso vedeli, v kateri razred bi dali otroka. »In potem je prišla sem in niso vedeli, kam bi jo dali. Da bi jo dali v peti razred. Je velika', smo rekli. Da se bo počutila manjvredno. Potem so jo dali v sedmi razred brez ocene. In tam je sedela in v glavnem je bila prepuščena sama sebi.« je pojasnila enainsedemdesetletna upokojenka iz Ajdovščine in dodala: »Jaz ti povem, da če ne bi bili – bi bilo kar za it nazaj tistikrat, bi kar šli nazaj. In nas je prišlo osem družin tistikrat in samo dve smo ostali. Vse je šlo nazaj.« Tudi njena družina je pomislila na ponovno izselitev, vendar so morali sprejeti novo življenje in se nanj privaditi, saj niso imeli v tujini nobenega premoženja več. Privajanje pa je bilo zelo težko. »Strašno težko. Zame osebno, ker jaz nisem zahtevna, ti povem. Ma, mene krivica strašno boli. /.../ Potem se privadiš, veš. Vsak ti reče: 'Nima več pomena mislit nazaj, ker...' No, ja. Je rablo čas, no. Samo najbolj sem bila razočarana res s Sanjo. Tistikrat smo rekli, bogvaruj. Ni čudno, če so šle naše družine res nazaj,« je še povedala.

Marsikdo je izgubil potrpljenje tudi zaradi birokracije. Pošiljanje od enega okenca k drugemu po papirje, upoštevanje uradnih ur, vrste na uradih itd. Tega v izseljenstvu niso poznali. »Birokracija taka, da za crknit, kajne,« se je jezil sedemdesetletni upokojeni knjižničar. »Zakoni taki, bedasti, kajne. Si se mogel na vsak kregat, recimo v Kopru sem se moral kregat, da sem dobil voziško dovoljenje, ker nisem imel osebne izkaznice. Sem pa imel v roki slovenski pasoš, ne.« Povratnika iz Avstralije so motile predvsem uradne ure: »Kolikokrat sem, recimo, če sem šel na občine, tamle – uradne ure. Tega ne morem razumeti, uradnih ur ne morem razumet.«

Pomanjkanje reda in discipline se je kazalo tudi v tem, da se je veliko stvari urejalo preko vrste, preko poznanstev, tako na uradih kot pri zdravnikih, na bankah, pri čakanju na avtobus in tudi pri nakupovanju. Povratnik iz Avstralije je povedal, da »karkoli, kamorkoli je človek šel – vrsta, nobenega reda, nič. To je sistem. Na bankah, recimo, če človek gre na banko, kar čez 'Dajte meni prej, se mi mudi, dajte to, ono.' Red. Jaz sem na banki ponorel. Odkrito povem. Ponorel sem.«

Devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske je poudarila, da je bilo v preteklosti tudi osebje v javnih službah neprijazno: »Tako so se mi, prej – sedaj ne bom rekla, sedaj je večina zelo v red – surovi po trgovinah, če si kaj rabil na uradih, sprevodniki so se zadirali, zmerom me je nekaj jezilo. Izredno negativno.« Povratnik iz Avstralije meni, da je tak odnos posledica družbenega sistema: »Tu so sistemske razlike in če so sistemske razlike, potem so tudi občutki različni. In tudi ljudje se morajo drugače obnašati.«

Neprijetne občutke je vzbujala tudi umazana okolica. »... Na avtobusih sem se bala

»Domovina je tu in domovina je tam. Raziskava med primorskimi izseljenci o njihovi vrnitvi v Slovenijo prijet za avtobus,« se spominja devetinšestdesetletna povratnica iz Švedske. Mnogi so bili ob soočenju z nečistočo zgroženi in tudi razočarani. Dvainpetdesetletna povratnica iz Švice se spominja kupov papirčkov, vrečk, smeti in ogrizkov jabolok: *»To se mi je zdelo grozljivo, ko sem videla to. /.../ Ko sem prišla dol, se mi je zdelo eno samo smetišče tu. Neurejeno, šara, papirji, ti, če si odvila bombon - papir na tla. Ma tam ga ne bi. Nobenega koša za smeti ni bilo pri nas. Tega ni bilo nič pri nas. Zdaj [je] morda malo bolje. Koje bilo malo vetra, saj to so bili kupi, grmade.«*

Nekateri povratniki so opozorili tudi na prijetna presenečenja, ki so jih doživeli ob vrnitvi domov. Sedemdesetletni upokojeni knjižničar pravi, da je bil navdušen nad družbenimi spremembami, s katerimi se je srečal med drugim obiskom v domovini: *»Spremembe, ki so se zgodile še osemindesetletnega leta, so bile čudovite spremembe. Življenje je bilo veliko bolj sproščeno, ljudje so študirali. Tudi tukaj v vaseh sem videl, da se je začelo premikati.«* Triinšestdesetletno upokojenko iz Vrhpolja pri Vipavi pa je presenetil razvoj njene vasi: *»Ko sem jaz šla iz Vrhpolja, so bile še vse tiste stare hiše, ni bilo tistih novih naselij. To je bilo vse. Zdaj pa, ko sem prišla jaz prvič nazaj: 'Pa saj to ni mogoče, kako se je vse spremenilo.' Sem bila presenečena. Na lep način. Kako lepo so napredovali. Saj to je lepo.«*

Spomin na življenje v izseljenstvu

Veliko povratnikov ima nostalgijo za življenjem v tujini in ga pogrešajo. *»Ja, tako je bilo. So bili lepi spomini. Nikoli več tako,«* pravi enainšestdesetletna upokojenka iz Ajdovščine. Mnogi so se čustveno navezali na deželo, v kateri so preživeli več desetletij. Postala jim je nova domovina, na katero jih veže veliko lepih spominov. *»Še zmerom kot druga domovina,«* pravi sedemdesetletni upokojeni knjižničar. *»Sanjam ponoči o Avstraliji vsako noč. Mi je prijetno razmišljati o Avstraliji ... Jaz sem še vedno v Avstraliji. Ona [žena] pravi, da ne gre, jaz bi še šel nazaj.«*

Nekateri se sploh niso želeli vrniti za stalno. V teh primerih je bila vrnitev kompromis med zakonskima partnerjema. *»Čeprav sem jaz nisem imela domotožje po Avstraliji. Jaz sem imela željo na obisk in to, ne da bi tujina ostala,«* je povedala povratnica iz Avstralije.

5. SKLEPNE MISLI

Enajst povratnikov iz slovenske Primorske predstavlja le majhen delež ljudi, ki so se po vojni izselili iz Slovenije in se kasneje tudi vrnili. Kljub temu da so predstavljene življenjske zgodbe med seboj raznolike, jih povezuje skupna usoda življenja v dveh domovinah.

Življenje v tujini in izkušnja izseljenstva sta povratnikom pustila vidne sledi. Ob srečanju z njimi se izkušnja bivanja v tujini pokaže v duhovni, materialni in socialni kulturi. Prav v tem se razlikujejo od svojih sosedov in znancev.

Vsi povratniki so se naučili jezika države, kjer so bili izseljeni. Kljub predvidevanju,

da ga bodo med intervjujem vključili v pogovorni jezik, se je to zgodilo le iz jemoma, in sicer, ko so to naredili namenoma. Nihče ni odprto rekel, da se v čem razlikuje od svojih soživiljanov. Kljub temu pa so poudarjali, da so zaradi svoje izkušnje bivanja v tujini v primerjavi z ostalimi Slovenci veliko bolj odprti in tolerantni do drugače mislečih, verujočih in oseb drugih ras.

Svojo navezanost na drugo domovino kažejo tudi s stanovanjskim okrasjem. Predvsem povratnikom iz Avstralije krasijo stene in mize zemljevidi Avstralije, na policah pa so plišaste koale ter knjige z avstralskimi motivi. Drugi informatorji so omenili okrasne krožnike ter manjše predmete, ki so jih kupili v tujini. Sami tudi priznavajo, da so imeli ob vrnitvi v primerjavi s sovaščani nekoliko več finančnih sredstev. Danes so razlike skoraj neopazne, vseeno pa pravijo, da znajo z denarjem ravnati nekoliko bolj podjetno.

V večini primerov jim izkušnje iz tujine niso pomagale k boljši zaposlitvi doma, saj se je večina povratnikov vrnila upokojenih ali pa jim ni bilo potrebno iskati zaposlitve zaradi prihrankov iz tujine. Njihovo bivanje v tujini se kaže tudi v ohranjanju stikov z znanci in prijatelji, ki jih še imajo v tujini. Pišejo si pisma in si telefonirajo. Prav tako se tudi obiskujejo.

Za konec bi še omenila, da se niso pokazale nobene specifične lastnosti, ki bi bile vezane le na eno izmed skupin povratnikov (npr. glede na kraj izseljenstva, dolžino bivanja v tujini). Menim, da bi bilo potrebno za iskanje posebnosti posameznih skupin opraviti intervjuje z veliko večjim številom informatorjev, ki bi bili med seboj primerljivi glede kraja bivanja, države priselitve, dolžine bivanja in drugih komponent, pomembnih za raziskovanje.

VIRI IN LITERATURA

- Bogovič, Alenka; Borut Cajnko, 1983, *Slovenci v Franciji*, Knjižica Glasnika SED, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske Fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Čebulj - Sajko, Breda, 1992, *Med srečo in svobodo, Avstralski Slovenci o sebi*, Ljubljana, samozaložba.
- Čebulj - Sajko, Breda, 1999, *Etnologija in izseljenstvo, Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926-1993*, Knjižica Glasnika SED, Ljubljana, Slovensko etnološko društvo.
- Drnovšek, Marjan, 1991, *Pot slovenskih izseljencev na tuje, Od Ljubljane do Ellis Islanda - otoka solza v New Yorku 1880-1924*, Ljubljana, Založba Mladika.
- Klinar, Peter, 1976, *Mednarodne migracije*, Maribor, Založba Obzorja.
- Lukšič - Hacin, Marina, 2002, *Povratniki kot del migracijskega toka, Dve domovini / Two Homelands 15*, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Založba ZRC, str. 179-193.
- Mislej, Irene, geslo: *Izseljenci v Južni Ameriki*, *Enciklopedija Slovenije*, 1988, 2. zvezek, Ljubljana, Mladinska knjiga, str. 224.

- »Domovina je tu in domovina je tam«. Raziskava med primorskimi izseljenci o njihovi vrnitvi v Slovenijo
- Prešeren, Jože, 1990, Po poteh Slovencev v svetu, Ali res živi na tujem tretjina slovenskega naroda? *Slovenski izseljenski koledar 1991*, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, str. 197-204.
- Slavec, Ingrid, 1982, *Slovenci v Mannheimu*, Knjižica Glasnika SED, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika III, geslo: povratnik, 1979, Ljubljana, Državna založba Slovenije, str. 931.
- Štefe, Tomaž, 1999, Vračanje slovenskih zdomcev in izseljencev, *Slovenski izseljenski koledar 2000*, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, str. 49-54.
- Umek, Ema, 1966, Arhivi - vir proučevanja slovenskega izseljenstva, *Slovenski izseljenski koledar 1967*, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, str. 195-198.

INFORMATORJI

- Povratnik iz Avstralije, rojen 1927, Solkan, upokojenec.
- Povratnica iz Avstralije, rojena 1928, Solkan, gospodinja.
- Ljudmila Merbouche, rojena 1940, Vrhpolje pri Vipavi, upokojenka, povratnica iz Francije.
- Pavla Černigoj, rojena 1951, Lokavec, gospodinja, povratnica iz Švice.
- Leon Hrovatin, rojen 1944, Manče, finomehanik, povratnik iz Švice.
- Valentina Kogoj, rojena 1934, Budanje, upokojenka, povratnica iz Švedske.
- Vladimir Škrlič, rojen 1928, Duplje, upokojenec, povratnik iz Francije.
- Povratnica iz Francije, rojena 1947, Lokavec, delavka.
- Bert Pribac, rojen 1933, Srgaši, upokojenec, povratnik iz Avstralije.
- Ljubomila Vrtovec - Pribac, rojena 1952, Srgaši, gospodinja, povratnica iz Avstralije.
- Radenka Benko, rojena 1932, Srgaši, upokojenka, povratnica iz Avstralije.
- Marija Magdalena Škrlič, rojena 1949, Duplje, žena povratnika iz Francije.
- Hči povratnice iz Avstralije, rojena 1958, Ajdovščina.

SUMMARY

"HOMELAND IS HERE AND HOMELAND IS THERE".
 A RESEARCH AMONG THE PRIMORSKA EMIGRANTS ON THEIR RETURN
 TO SLOVENIA

Ksenija Batič

Eleven returnees from the Slovene Primorska present only a small share of people who emigrated from Slovenia after the war and later returned. Despite the fact that the presented stories differ from one another, a mutual fate of life in "two homelands" unites them.

Of the emigrated Slovenes, mainly elder people return to the homeland that wish to spend the Autumn of their lives in their native places and among local people. Reintegration into Slovene society is not easy. The people who after emigrating from their homeland did not preserve contacts with it, sense after returning home alienation, as they do not find what they have left. In such cases, the returnees must start a new life, but many are no more capable of doing so. Not so few people and even families returned to their homeland and soon went back disappointed, as they were not up to changes and new circumstances. Few persisted and re-established a new life in Slovenia.

The returnees have decided for returning to their homeland on the basis of previous information, which their relatives from the homeland or acquaintances from abroad mediated to them; the majority visited the homeland before final decision. The changes and progress in the development of Slovenia have additionally persuaded them to return. Despite the mentioned, many a surprise was waiting for them after the return; everyday life revealed the differences between the social systems they were familiar with abroad, and the one they had to confront at home.

Are Slovene emigrants returning to the homeland today? The situation has not essentially changed in comparison with the period before 1991. Life conditions in Slovenia have improved but the potential returnees need be offered more than just satisfactory living conditions, which they in the majority of cases already have in the country of their momentary residence. It is absurd to expect they would return to the homeland because of mere nostalgia. I could agree with Marina Lukšič-Hacin who claims that the fact "that in all these years no active state policy can be sensed, which would actually encourage returning home. That is valid for all varieties of emigration and returning home, including the brain drain" (2002, p. 189), contributes to such a small share of Slovene returnees.

Because of the economic crisis in Argentina, recently many descendants of Argentinean Slovenes are returning to the homeland. Yet we cannot speak of returnees in those cases of "returning" but of merely immigrating. Those people are predominantly descendants of Slovene emigrants who have preserved in the frame of the Argentinean community the perception of belonging to the Slovene nation.

For a conclusion, I would add an interesting thought by Marina Lukšič-Hacin (2002, pp. 189-190) who is asking herself whether the contemplation on encouraging returning is of any sense at all in regard of directions of global development of the present world. According to her; "the old fashion of consideration on returnees is obsolete"; thus it would be more appropriate to consider about including Slovenes abroad in important sociological, humanistic, naturalistic and economic projects with the help of modern technology.

Ksenija Batič, student of ethnology at the Faculty of Arts (University of Ljubljana).